

SELÇÜK ADININ MENŞEİNE DAİR

L. ÁRSONYI

Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden

Umumiyetle yayılmış olan سلجوق şeklinin Türk âhenk kaidesine uygun olmadığını garp tarihçileri arasında ilk olarak galiba MARQUART ısrarla kaydediyor: «Bugün artık sökülüp atılması imkânsız olan *Selcuk* şeklini ilk defa kim kullandı, bilmiyorum.» Ona göre *Salçuk* şekli daha doğru olurdu; bunun XIII. asır Ermeni Tarihçisi Kirakos'un muhtasar tarihinde bulunan *Մուղուկ* *Salç'uk* şekliyle ispat edebilmesini düşünüyor.¹⁾

İki asır daha önceki me hazlar varken ve bir Türk adının en mevsuk şeklinin önsırada Türk kaynaklarında aranması icap ederken, tamamen muahhar bir Ermeni me hazının doğruluğunu kabul etmesi biraz gariptir.

Barthold daha sonra doğru yolu takip ediyor. Bildiğime göre, ismin doğru telâffuzunu ve dolayısıyla asli şeklini MAHMUT AL-KÂŞGARÎ'nin Dîvân lûgat attürkünde gösterdiğini ilk defa o ortaya koydu.²⁾ Lûgatta buna dair yazılan şudur: *سَلْجُكْ — اِسْمٌ جَدِّ هَوْلَاءِ* İstanbulda verilen konferanslarında BARTHOLD mesele ile yeniden meşgul oldu ve şunları söylüyordu: «Asrımızda Türk savtiyatının mukteziyatı ile âşina olan âlimler bu hatayı tashih etmeğe çalışıyorlar ve o ismi سلجوق yahut سلجيق şeklinde yazıyorlar. Lâkin Türk metinlerinden görülüyor ki bu kelimenin doğru telâffuzu سلجوك tür. Bu telâffuza biz hem Mahmut Kâşgarî'de, hem de eski Türk dâsitânı olan «Kitâbı Dede Korkud» da, hem diğ er bazı mem balarda ezcümle 950 senesinde Sultan Süleyman zamanında tertip edilmiş olan ismi me chul bir nâzımın manzumesinde rastgeliyoruz ki bu manzumenin 954 senesinde yazılan nüshası İstanbul Darülfünun kütüphanesinde mahfuzdur. Halis Efendi kitapları, No. 7340, 91 inci sahife.»⁴⁾

¹⁾ MARQUART, Über das Volkstum der Komanen 187. ²⁾ Enzyklopaedie d. Islâm II, 975. ³⁾ Ed. Istanbul I, 397. ⁴⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91.

Macar edebiyatında, Bartholdun izinde, Selçük şeklini ben kullanmağa başladım.⁵⁾ İsmi etimolojisine dair eski bir fikrim de bu şeklin aslı oluşunu ispat eder görünüyor.

Arap ve Acem edebî tesirleri altında Osmanlıcada da umumiyetle bu yanlış şekil köklemişti, ve hattâ zikredilen kayıtlarından sonra bile BARTHOLD da *Selçük* şeklini kullanmağa cesaret edemedi.⁶⁾ Bunu daha çok kullanılan tarihi kaynakların devamlı tesiri altında yaptı. Selçükîlerin devrine taallük eden en kıymetli Arap ve Acem kaynaklarında, meselâ Baihakî, Imâd ad-Din, müteakilen onun eserinden hulâsa eden al-Bondârî, ve bunlardan başka İbn al-Athir, Muhammed-i Aulfî, Cemâl al-Kuraşî, ar-Râvandî, İbn Bibî, Kemâl al-Dîn, Nasavî, al-Fahrî, daha sonra Kazvîni, Mîrhvând, daha bir çok kaybolmuş membaları muhafaza eden Müneccim-başı v. s. velar sesini ifade etmek üzere hep ق - 1 kullanıyorlar. Hattâ Selçükîlerin kendilerine dair muasır kitâbelerde de çok defa velar sesi ile karşılaşırız, mes. Sivasta, 1217 den kalma bir kitâbede ⁷⁾ آل سلجوق ; 1237 de II. Keyhusrev sultana ail Eđerdir kitâbesinde ⁸⁾ آل سلجوق ; 1400 sıralarına ait Sivas mezar kitâbesinde, ⁹⁾ Kadi Burhan ed-Dinin Habîba adlı kızının lâkabı olan سلجوق خاتون bulunmaktadır. Anadolunun -daha yeni- yer adlarında, aynı şekilde bütün Osmanlı lûgatlerinde سلجوق rol oynar. Bunun Arap dilinin fonetiğinde kök salmış olmasını ne derece sebep teşkil ettiğini, klişevârî eski intikal tarzının bu hâdisede ne kadar mümkün olduğunu, ne derece edebî tesir gördüğümüzü uzun uzadıya mevzubahs etmiyorum, yalnız bilhassa ilk Arap müverrihlerinin palatal sesli Türk isimlerini velar sesle yazmak temâyülleri bulunduğunu işaret edeceğim. Mes. TABARÎ, göktürk kitâbelerinde de geçen *Türgiş* adını الترقى diye, ¹⁰⁾ nitekim başka Arap kaynaklarından da tanınmış olan *Kündâçik* adını da كنداجيق yazar ¹¹⁾ v. s.

Velar şekli her ne kadar umumî ve eski de olsa, şüphesizdir ki Türk dillerini o kadar mükemmel tanıyan, Türk olan, türkçe sözleri arap işaretleriyle mümkün olduğu kadar doğru, hareketlerle yazmağa

⁵⁾ Magyar Nyelv XXIII, 277. ⁶⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91, 98, 111, 215 v. s. Turkestan down to the Mongol Invasion 178, 257, 269. ⁷⁾ RN. - IH. Sivas 102. ⁸⁾ İ. HAKKI, Anadolu Türk Tarihi vesikalarında ... kitâbeler II, 229. ⁹⁾ RH. - IH. Sivas 154; GRENARD: J. As. 1901: 556. ¹⁰⁾ TABARÎ ed. De Goeje II, 1613. ¹¹⁾ TABARÎ III, 2134 v. s.; MASÛDÎ, at-Tanbih 374; İBN KHALLÎKAN ed. Slane III, 223. Türklükte çok yazılmış olan *Kündü* rütbe isminin eski macarca şekli *Kündä* olunca, o zaman arap tarihçilerinin zikrettiği كنداجيق şahıs isminde, Kafkasyada yaşamış olan Macarların izini görmeliyiz. Bak daha: Magyar Nyelv XXVII, 314: *Sovar*.

özenen MAHMUD AL-KÂŞGARÎ'nin her membaa takaddüm eden **سَلْجُوكْ** verintisi bütün arap ve acem tarihçilerinkinden daha mevsuktur.

Kâşgari'den maadâ yerde de palatal ك-i buluyoruz; gördüğümüz gibi Barthold da iki misal getirmişti, bunlar arasında hususiyle Kitâbi Dede Korkut taki kıymetlidir.

Bunlar haricinde de bir kaç verinti daha zikredebilirim: 'ÂŞIK-PAŞAZADE vakayinamesi I. Mehmetin kızı, Varnada şehit düşen Karaca-paşanın karısı *Selçük hatun* سلجوك خاتون - u zikrediyor. ¹²⁾ Buradaki Yeşil-türbede kalan mezartaşı kitabesinde bu prensesin adı ح ile yazılıdır (سلجك). ¹³⁾ 1429 yılından Tokattaki bir mezartaşı kitabesinde İzzeddin Çelebi Kızının adı: سلجوك باشا. ¹⁴⁾ 1450 den kalma bir Ankara kitabesinde Saruca - beg kızı zikredilir: سلجوك خاتون. ¹⁵⁾ Prof. FUAT KÖPRÜLÜ, Ayasofya kütübhanesi 2984 sayılı el yazmasının Kadı Burhaneddine aid farsça şiirleri ihtiva eden kısmında (562-584 sah.) سلجوك şeklinin bulunduğu dikkatimi celbetmek lutfunda bulundu. Macar İlim Akademisinin zengin türk el yazmaları kolleksiyonunda da 1557 -den kalma Tevârihi Ali Osmân adındaki eserde (Türk. 0.204: f. 3v-4r) آل سلجوك ve سلجوك طایفه سی geçiyor.

XVII. asır vesikalarında şübhesiz olarak türkçè olan bir çok (Karamanovo, Kalçıye, Hambarlıye vs.) Türk yer adları ile beraber bulunan, Bulgaristandaki bir yer adı: *Selçikovo* da galiba buraya dahil olacak ¹⁶⁾.

Bu verintileri Anadolu türk meslektaşlarım elbette bir çok verin-tilerle daha takviye edebilirler.

İsmin aslı şekli âşikâr olmakla, etimolojisinin tespitini de tecrübe edebiliriz.

İşittiğime göre mümtaz âlim merhum HALİL EDHEM bey *Selçük* adının manası «geyik» olduğu fikrinde idi. Eğer türk dillerinde böyle bir söz varsa, o taktirde bu ismin etimolojisi meselesi halledilmiş oluyor, zira türk kavimlerinin inanışlarında, totemizim tasavvurlarında türk şahıs adları olarak o kadar mühim rol oynayan geyiklere ¹⁷⁾ müteallik adlar sıksık geçer.

¹²⁾ Fakat aynı suretle 'ÂŞIKPAŞAZADE tarihinde (İstanbul tabı 20 sah.) سلجوك şeklinin de bulunduğunu kaydetmeliyim. ¹³⁾ TAESCHNER-WITTEK: Der Islam XVIII 113. ¹⁴⁾ I. HAKKÎ, Kitabeler 1,53. ¹⁵⁾ MUBAREK GALİB, Ankara 23. ¹⁶⁾ Acta Bulgariae Eccles. Zagreb, 1887. sah. 162, 214, 232: villa chiamata *Selçikovo*. Fakat HAMİT ZÜBEYR'in neşettiği Anadilden derlemelerdeki osm. *Selçik* «fasih, güzel söz söyleyen, yaşına uygun olmayan taplı söz söyleyen» sözünü de nazarı dikkate almalıdır. ¹⁷⁾ BERZE-NAGY, A csodaszarvas-monda. Ethnogr. 1927.; RÁSONYI, Macar arkeolojisinde Hunlar, Avarlar vs. 8-9.

Yalnız Hun, Macar, Kuturgur, Uygur menşe efsanelerini, uygur *Bugu-tegin*, eski-macar *Ench, Maral* vs. adları düşünelim. Bununla beraber türklükte geyiği ifade eden bir *Selçük* sözünü ne kadar aradımsa da bulamadım. Böylece şimdi zikredeceğim ve çoktan beri yazmaya cesaret edemediğim aslı fikrime dönmeliyim.

Buna göre *Selçük* adı, -*çuk*, -*çük* küçültme eki ile yapılmış bir addır. Biliyoruz ki, bu gün bilinen küçültme eklerinin kullanılışı türklükte oldukça geç başlıyor, ve mes. Orhon kitabelerinde bunları aramak boştur. Tetkik etmemiz icab eder ki acaba takriben X. asrın ilk yarısında Oğuzların Kınık boyundan doğan *Selçük ibn Tokak ibn Çağrı*'nın muhitinde artık -*çük* ekinin kullanılışı tasavvur edilebilir mi?

Türk şahıs adlarında çok sık kullanıldığını gördüğümüz ilk türk küçültme eki -*k*-dir. Bu daha Atilla'nın oğlu *Dengizik* in adında da bulunur.¹⁸⁾ Her ihtimale göre VII ve IX. asırda Bulgar - türklerinde de onu görüyoruz: *Esperük*,¹⁹⁾ *Omurtak*.²⁰⁾ Hattâ arap kaynaklarında sık sık geçen türk isimlerinde de: *Teginek*,²¹⁾ *Temirek*,²²⁾ vs. şahıs adlarını ve tanınmış halk ismi olan *Beçenek* adını da buraya ithal edebiliriz.²³⁾ -*k*(*kh*, -*ik*, -*uk*, -*ük*) eki²⁴⁾ şübhesiz olarak -*çük* vs. mürekkeb eklerin inkişafına da yaradı. Bu ekin kullanılışına dair, arap kaynaklarında en eski verintiyi 872 senesinden kalan ve yukarda zikredilen *Kündâçik* adında görüyoruz. Galiba oyma yazılı uygur *İtâçuk*²⁵⁾ ismi de bu nevidendir, fakat Uygurlarda daha ziyade yalnız X. asırdan sonraki vesikalarda geçen şahıs adları arasında bulunur: *İnäçük*,²⁶⁾ *Yägänçük*,²⁷⁾ *İlçük*.²⁸⁾ *İnalçuk*, *Buyançuk*,²⁹⁾ *Toynçuk*³⁰⁾ vs. Bunlar galiba daha ziyade Karluk ve Oğuzlara aittirler. KÂŞGARÎ de *Tegeçik* ismi zikrediyor, cins ismi olarak ta *sağarçık* sözü, daha sonra CUVEYNÎ de *Tegeçik*, *İnalçuk*, *Barçuk* sv. isimleri kaydediyor. Sevüktegin'in amcası *Boğraçık* idi.³¹⁾ Bundan sonra bu ek artık çok sık geçer. ABÛ HAYYÂN da yine 1312 de bitirdiği *Kitab al-İdrâk il-Lisân al-Atrâk* adlı lûgatının III. bahsında şunları söylüyor: «Kıpçak lûgatında tasgîr alâmeti -*kinâ* olup Türkmenlerde -*çuk* ve -*çüktür*».³²⁾ Yani *çük* eki yine o vakit da umumî değildi.

Hakikaten Codex Cumanicus -ta kullanıldığını görmedim, ve kıpçaklı adı verilen şahıs isimleri arasında da buna dair az verinti vardır,

¹⁸⁾ NÉMETH, HonfMKial. 136. ¹⁹⁾ NÉMETH: KCSA. 11,447. ²⁰⁾ K. KATONA: KCSA. 11,384. ²¹⁾ 941 senesinde: كوروكين و كمينك التركي HİLAL as-SÂBÎ ed. Amedroz 317. ²²⁾ 1112: ابن ارسلان تاش: 185. ²³⁾ GOMBOCZ: Turân 1918: 210. ²⁴⁾ ZAJACZKOWSKÍ, Sufiksy 63. ²⁵⁾ THOMSEN, Mss. in Turkish Runic Script. J. A. S. 1912: 104. ²⁶⁾ RADLOFF-MALOV, Uigurische Sprachdenkmäler 44. ²⁷⁾ aynı eserde 93. ²⁸⁾ a. e. 203. ²⁹⁾ a. e. 144,204. ³⁰⁾ a. e. 125. ³¹⁾ IBN KHALLİKÂN ed. Slane III, 331. ³²⁾ ed. Caferoğlu, sah. 136.

mes. 1169 senesinde: МОНДЧЮКЪ ³³⁾, 1343: *Ilonçuk* ³⁴⁾ vs. Kıpçaklılar arasında çok oğuz (tork) unsuru karışmıştır. Onun için bu isimler Abû Hayyân'ın tarifine muarız değildir. Bununlaberaber HOUTSMA tarafından neşredilen Kıpçak lûgatında da -çük eki bulunur. ³⁵⁾ Burada mesele açık ise de, şurası çüphesizdir ki, daha cenupta oldukça kullanılmakta idi Yukarda zikredilen isimler (*Tegeççik*, *Inalçuk* vs.) bu daha cenubî, oğuz, karluk muhitine dahildirler; buna binaen *Selçük* adının çük eki tamamen tabiidir.

RADLOFF Lûgatı osmanlı Lûgatlerinin (Sami Bey, Redhouse vs.) arap sözüne bağladıkları osmanlı ve Kırımdeki *sâl* sözünü, Karakırgız *sâl* (*sel*) «der Eisgang», «cumudiye» sözüle karıştırıyor. Hatta bütün bunları arapçadan bazı Türk lehçelerine geçen *säyl şäyr* (*scyir*) sözü ile aynı buluyor.

Bunanla beraber semantik sebeplerden dolayı da zannediyorum ki, diğerlerinden ayrılabilir, onlardan müstakildir. Yalnız Radloff lûgatından değil, birkaç coğrafyacının eserinden de tanıyoruz.

1878 de ilk defa Pamir şimalgarbî kısmını tetkik eden OŞANIN, ³⁶⁾ Muk-su civarında *Sel-tag* ve *Sel-su* yer adlarını zikrediyor. Daha sonra bir başka rus coğrafyacısı, LİPSKİ, ³⁷⁾ aynı yerde Muk-su kolları arasında *Karsel* ve *Seldara* adlarını buluyor.

Bütün bu ırmaklar Muk-su ve Bartang nehirleri arasında semaya yükselen *Seltau* cumudiyelerinden inerler. *Seltau*'yu CURZONun daha 1896 da çıkan Pamir haritası da gösteriyor, ³⁸⁾ fakat buna dair vâzih tasviri ilk defa 1913 yılındaki Pamir, sonra 1928 deki Alay-Pamir seferi verdi. MACHATSCHEK'e göre dağlığın adı *Seldi-tau* (*Sel + li-tau*). ³⁹⁾ FİNSTERWALDER'e göre *Seltau* (kırgızça *sel* = buz, *tau* = dağ) ülkenin orada kullanılan adıdır. Bu ad dağlığı çok iyi tavşif ediyor, zira bu derece cumudiye ile örtülü bir dağ dünyanın başka yerinde yok gibidir." ⁴⁰⁾ Bu dağ kütlelerinin ne kadar heybetli olacağını dünyanın en büyük cümüdiyesi, *Sel-dara*'nın orada bulunması da gösterir; coğrafyada bu son zamanlarda bir Pamir araştırmacısı Rus âliminin hatırasına izafe olarak Fedçenko-cümüdiyesi adile söylenir. Bu cesim dağ AUREL STEİN in de gözüne çarptı ve bundan şöyle bahseder: „Yolumuz muazzam bir cümüdiyenin örttüğü dağ silsileleri

³³⁾ Poln. Sobr. Russk. LetoP. VII, 81 vs. 34) ³⁴⁾ GYARFÄS A jäszkunok tört III, 65, 482, ³⁵⁾ HOUTSMA, Ein tü. -arap. Glossar, 20 ³⁶⁾ OŞANIN, Na verhovyakh Muk-su. Izvestiya I. R. G. O. XVI, ³⁷⁾ LİPSKİ, Lednikoviya oblasti. Izv. I. R. G. O. XXXV, 690, ³⁸⁾ CURZON, The Pamirs and the Oxus. Geörg. Journal. ³⁹⁾ MACHATSCHEK, Landeskunde von Russisch-Tuakéstan 231-41. ⁴⁰⁾ FİNSTERWALDER, Die Vergletscherung des Seltau. Mitteilungen d. Gehgr. Gesellschaft in München XXIII 195 (1930)

Pamir şimaliğarbi dağ kalesi-boyunca götürüyor. Kırgızlar bunu karışık olarak, bazan *Sel-tag*, bazan *Muz-tag* adında zikrederler. Ancak Himalayada yahut Kven-lünde bu kadar cazip manzara gör-düm. Girintili çıkıntılı sırtı herhalde 6400 metreye yükselir, tepeleri çok daha yükseklere uzanırlar. »⁴¹⁾

Artık şimdi, X. asırda step mıntakasından ve daha şimalden türk-lük bu dadar uzaklarda da yaşamıştır meselesi ortaya çıkabilir *Selta-uya* en yakın. meskûn mıntakaların şimalgarbi olan *Karategini*⁴²⁾ Hudud al-'Âlam adlı coğrafya eseri *Raşt* adında tanıyor.⁴³⁾ En eski Çin membaları zamanında galiba *Kiu-mi* (Komédh) eyaletine bağlı idi. Tang-şu' ya göre 642 de bunun prnsi *Türk Tarduş*, 755 -te *I-si-lan se-kin* (Arslan -sekin?) idi.⁴⁴⁾ Fakat Tang-şu oldukça da-ha cenuba düşen Hu -mi (*Wakhan*) eyaletinin de yalnız Türk reisini zikreliyor. Badakhşandan ve umumiyetle Hindistana budist hacılarını ve Avrupa'ya doğru Çinin meşhur başlıca ipek yollarını idare eden diğer mıntakalardan da çok Türk hükümdarını zikretmek kabul olur-du. IX. asırda AL-YAKÛBÎ Şugnan Türklerinin reisi *Khumâr-begi* zikreliyor: «⁴⁵⁾ حمارك ملك شقان» Diğer arap kaynakları da VII. asırdan Badakhşan *Karlukların* zikreder: «⁴⁶⁾ جينويه المرحلي الطخاري» ve bugün orada yaşayan Özbeklerin *Karluk* kabilesi olmasına istinat ederek BARTHOLD, XVI. asırda buraya yerleşen Özbeklerin eski Karluk ba-kiyeleriyle burada karıştıklarını ferzediyor. *Kâşgarî'nin* Oğuzlarda n saydığı *Kalaç* Türkleri de çok erkende burada rol oynamağa başladılar.⁴⁷⁾

Kâşgarî lûgatında zikredilen mahvolmuş Türk halklarının hatıra-sını muhafaza eden Feyzâbâd civarındaki bir 'okrug' adı *Argu'y*u da buna ilâve edebiliriz, Kişim civarında da *Karluk* adlı bir okrug var-

⁴¹⁾ M. A. STEİN, On Ancient Tracks 297,354. ⁴²⁾ Şahıs adı menşeli bir yer adıdır. Bu adı taşıyanlar arasında en eskisi olan *Karategin* adlı biri tam *Selçükün* ba-bası zamanında Samanilerin valisidir (weil, Gesch. der Abbasiden II, 615 616). ⁴³⁾ Hudud al-'Âlam. A Persian Geography 372 A. H. -982 A. D. Translated and explained by V. MİNORSKY. London, 1937. (Gibb Mem. New Ser, XI), sah.120, 361. ⁴⁴⁾ CHAVANNES, Documents 164. ⁴⁵⁾ AL-YAKÛBÎ, Kitâp al-Boldân ed. De Goeje, 292. MİNORSKY *Khumâr - beg* okunuşunu şüpheli görüyor (Hudûd al-'Âlam 349). Hintçe *Kumâra* sözüyle münasebettar olan bu *Khumâr* isminin daha eski deuirlerde türkçe imim malzemesi arasında başka yerlerde de görüldüğünü birkaç verinti ile ispat etmek istiyorum: VIII a.: uyg *Kumararslan*, *Kumar - ygân* (Pfahlschr. 23, 24) 877: حماركین TABARÎ III, 1921; 999: خار كين الهاي HİLÂL AS-SÂBÎ - Amedroz 383 as. ⁴⁶⁾ TABARÎ ed. De. Goeje II, 1260, 1225, 1590; III, 815. ⁴⁷⁾ BARTHOLD, Orta As. 90.

dır. ⁴⁸⁾ Kabile ve yer adlarının 1000-1500 yıl önceki Türk halkları hatırasını bu gün de muhafaza ettiğine dair başka yerde birçok misal getirdim. ⁴⁹⁾

IX. asırda Pamir şimalgarp mıntakasında Oğuzların yerleştiklerini farzederek buna hiçbir engel yoktur.

Selçüg ün nereden geldiği kaynaklardan anlaşılmıyor; ⁵⁰⁾ Oğuzların X. asırda yaşadıkları herhangi bir yerden gelebilirdi. Hayatından yalnız daha sonra Cend - de bulunduğu zamandan itibaren malûmatımız vardır. Böylece, umumî efkâr daha ziyade Sır - Darya şimalindeki İstep mıntakasından neşet etmiş olması kanaatinde ise de onun Karateğin mıntakasından doğmuş olması ihtimali de vardır. Orada takriben 8000 - 12000 km.² sahasında *Seltau* hâkimdir ve *Sel* sözünden mürekkep yer isimleri de yazılmıştır.

Selçük sözü iki suretle şahıs ismi haline gelebilir: 1) Cins ismi olan *Sel* sözünden neşet etmiş olabilir. Bu nevi sözlerin eski Türkler tarafından tercih edilerek şahıs adı makamında, kullanıldığına dair çok misal vardır. Mes.: eski göktürk kitâbelerinde, eski Macarlarda, Türkmenlerde ve arap kaynaklarında bulunan *Kürt* «çığ» ismi, ⁵¹⁾ yahut *Karluk* adı, Özbeklerdeki *Buzlak* «buz yığını» ismi, ⁵²⁾ Kıpçaklardaki *قايان* ismi de bu nevidendir. ⁵³⁾ *Kayan*'ın manası Lehçei Osmani'ye göre «dağdan inen çay» demektir, ve ABULGAZİ bununla, mogal kabilesi *Kiyat* arasında münasebet görüyor. ⁵⁴⁾

2) Fakat yer isminden şahıs ismi, şahıs isminden de halk ismi teşekkülü mümkündür. SOBOLEV Özbeklerden bahsederken, Özbeklerin yaşadıkları yerin ismini çok defa şahıs adı olarak aldıklarını yazıyor ve bunlar arasında *Kartau* ismini de zikrediyor. ⁵⁵⁾ Türk adlamasında sihirin büyük mevkii olduğu gibi, doğum anındaki cevvi hâdiselerin vesair bir çok vak'aların tesiri görülür: bundan maada doğum yerinin de bunda dahli vardır. Kırgızlardan *Irgız - bay* 1740 yıllarında Irgız nehri, *Turgay* da Turgay nehri boyunda doğmuştur. ⁵⁶⁾ Daha bir çok isim zikredilebilir; fakat en ehemmiyetlisi olan *Attila*'nın ismi üzerinde duralım. *Attila* adını ilk defa Priskos Retor kaydet-

⁴⁸⁾ YULE - FEDÇENKO, Oçerk. georg. ist. verhovyer Amu - Daryu. Izvest. I, R, G, O, IX. Prilož. 37 - 38 ⁴⁹⁾ Magyar Nyelv XXXII, 315; Seminarium Kondakovianum VIII, 294 ⁵⁰⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91. ⁵¹⁾ NÉMETH, Honf M. Kial 251; RÁSONYI: M, Ny. XXVIII, 104. ⁵²⁾ SOBOLEV, Uzbeki: Zapiski I. R. G. O, po otd. Stat. IV, 296. ⁵³⁾ Tarihi Beibars ed. Tiesenhausen 78, 100. ⁵⁴⁾ «Les Mogols appellent *Qiân* un torrent qui vient d'une montagne *Qiât* est le pluriel de *Qiân*.» ABULGAZİ ed. Desmaisons 71. ⁵⁵⁾ SOBOLEV mezkûr eser 296. ⁵⁶⁾ TINİŞPAYEV, Materialı K. istor. kirg. - kazaksk. naroda 68,

miştir: Ἀττήλας. Bu şekil PRĪSKOS'un VI-VIII. asırlardaki muakipleri tarafından da umumî surette kullanılmıştır.⁵⁷⁾ Yalnız en eski macar kroniklerinde *Etela*, daha sonra *Etele* şekli görülmektedir. Macarların kaydı büyük bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınmalıdır. Her halde Macarlar Attila'ya etnik bağlarla da bağlı idiler ve Attila'ya dair efsaneler de en mükemmel bir şekilde Macarlar arasında kalmıştır. SCHÖNFELD⁵⁸⁾ bu ismi got dilinden izah etti. Halbuki bu belli başlı türkçe bir isimdir. Ἀττήλας isminin sonundaki -ας bir grek ekidir. η haklı olarak da *i* okunacak⁵⁹⁾ ve türk *ä* sesini yazmak için de *α* kullandığına dair de çok misalimiz vardır, mes. Πατζίνακ *Bäcänäk*, Βαγβαίν *Beg-Bayan*, Παργιαρούκ *Berk-Yaruk* vs.⁶⁰⁾ Binaenaleyh PRĪSKOS taki ismi, haklı olarak, *Etil* okuyabiliriz. Bu, eski macarca şeklinin sonundaki -a X-XII. asırlarda macarcada çok kullanılmış olan bir küçültme ekidir, mes. *Semera* > *Semere*, *Sepa* vs. Bil-digimize göre *Etil* bugünkü Rus steplerinde doğmuştu, ve buralardaki Hun aşiretlerinin kışlakları -diğer Türk atlı halklarda gibi- büyük nehirlerin boylarında idi. Volga, Don, Dnyester nehirleri hepsinin türkçe ismi *Etil* idi;⁶¹⁾ böylece inkâr hükümdar *Etil'e* hakikaten doğduğu yerin ismi verilebilir. *Etil* ismi Rusyada yaşayan milyonlarca Türklerin arasında bugün de fevkalâde yayılmıştır.

Selçük isminin menşei meselesine dönelim Söylediklerim ancak faraziyelerin zenciridir. Hernekadar bunun tekzip edilmek ihtimali mevcut ise de, yine meselenin bir kere ortaya konulması lâzımdı. Eğer etimoloji doğru ise, farzedebiliriz ki Anadolu Türklüğünün, ismi tanınmış ilk atası *Selçük*, dünyanın en heybetli köşesinden, eski dünyanın ortasından garba doğru hareket etmiştir. Onunla birlikte büyük tarihî hareket vukua geldi ki bu hareketin evc noktasında Anadolu Türklüğünün hakimiyetini son şekilde tahkim ve tespit eden, Türklerin Ebedî Atası Atatürk'tür. Aziz hatırasına bu küçük makaleyi sunuyorum.

57) Magyar Etymologiai Szotar 172. 58) SCHÖNFELD, Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen 274. 59) Mes. Attila oğulları olan Ἡρῳάξ = İrnek, *Ἡλλάκ > Ellac = İlek. NÉMETH Honf M. Kial. 134. 60) Theophanes ve Anna Komnena tarihlerine dayanarak GOMBOCZ, Über den Volksnamen besenyö. Turan 1918: 218. 61) Melich: K. C s. A. II 237.